

Szkoły ziemi swarzędzkiej¹ z najstarszym rodowodem

Budynek szkoły w Zalasewie z 1888 r. Stan w 2017 r. (fot. Antoni Kobza)

Na ziemi swarzędzkiej funkcjonowały głównie szkoły elementarne, zwane szkołami ludowymi, które w XIX wieku nauczały dzieci w klasach od I do IV. Wcześniej, szkoły przy kościołach parafialnych (ale także nie wszystkich) ograniczały się do nauki pisania, czytania i rachunków oraz religii i śpiewu. W mieście Swarzędzu funkcjonowały także „szkoły wyższe”, które przyjmowały absolwentów szkół elementarnych. Na przykład taką szkołą była przy ul. Strzeleckiej w Swarzędzu prywatna, niemiecka Wyższa Szkoła dla Dziewcząt i Chłopców. W 1921 roku została ona rozwiązana, a polskie już władze powołały w jej miejsce Miejską Szkołę Wydziałową funkcjonującą do 1927 r.

W mieście organizowano również szkoły

sezonowe jak na przykład „letnia szkoła” oraz szkoły dokształcające – jak szkoła dla starszej młodzieży rzemieślniczej.

Najwięcej było wiejskich szkół ludowych, które dzieliły się na katolickie, ewangelickie i bezwyznaniowe. Niektóre wiejskie szkoły katolickie posiadały bardzo starą metrykę. Na przykład przy kościele św. Marcina we wsi **Swarzędz** funkcjonowała szkoła już w XV wieku, a wspomina o niej dokument z 1428 r. Krótki zapis stwierdza, że szkoła spłonęła. Wnioskować można, iż

funkcjonowała jeszcze wcześniej, przed rokiem 1428, ale nie wiadomo od kiedy.

Sprawozdanie wizytatora parafii z ramienia kurii biskupiej z 1695 r. wymienia ponownie swarzędzką szkołę. Kolejne wzmianki pochodzą dopiero z XIX wieku i wiadomo, że w 1834 r. postawiono nowy budynek szkolny, ponieważ stary był już bardzo zniszczony. Wobec szybko rosnącej liczby dzieci, w 1895 r. wystawiono nowy, dwupiętrowy obiekt o 9 klasach. Była to najobszerniejsza szkoła ze wszystkich istniejących szkół elementarnych ziemi swarzędzkiej, a jej budynek – rozbudowywany – służy do dziś. Dodać trzeba, że szkoła stała się miejską placówką dopiero po przyłączeniu wsi Swarzędz do Swarzędza miasta w 1934 r. Na uwagę zasługuje fakt, iż w szkole tej zatrudniono w 1890 r. pierwszą kobietę na stanowisku nauczyciela – biorąc pod uwagę wszystkie rozpatrywane placówki oświatowe. Była nią Maria Dinder². Drugą nauczycielką w szkole swarzędzkiej była pani Heidenreich³. W 1933 roku podzielono swarzędzką szkołę na męską Szkołę Podstawową nr 1 oraz żeńską Szkołę Podstawową nr 2. Po pewnym czasie, w obydwu szkołach powrócono do koedukacji.

W mieście funkcjonowała także ewangelicka szkoła mieszcząca się przy ówczesnym Placu Kościelnym, ale nie wiadomo od kiedy. Jej działalność zakończono w 1927 r. wobec zbyt wysokich kosztów utrzymania obiektu dla niewielkiej grupy dzieci niemieckich.

Przy swarzędzkiej synagodze na obecnym Placu Powstańców Wielkopolskich, funkcjonowała od 1824 r. szkoła żydowska, która otrzymała w 1837 roku na swoją siedzibę. dok. na str. 24 ➔

Budynek szkolny z pocz. XX wieku
w Łowęcinie. Stan w 2022 r. Obecnie
prywatna własność (fot. Teresa Kobza)

¹ Termin „ziemia swarzędzka” nie ma historycznego uzasadnienia, ale jest określeniem stosowanym przez miejscową społeczność, odnoszącym się do obszaru obejmującego współczesną gminę Swarzędz oraz kilka miejscowości przylegających do jej granic (ale należących do sąsiednich gmin).

² Poza szkołami, funkcję nauczycielek pełniły od dawna nauczycielki „domowe” czyli guwernantki (obok mężczyzn-guwerเนอร์ów) zatrudniane we dworach przez szlachtę i zaможне mieszczaństwo.

³ W Swarzędzkim Centrum Historii i Sztuki znajduje się Świadectwo szkolne z 1898 r. z podpisami obu pań.

☐ dok. ze str. 23

dzibę nowy budynek. W czasach wcześniejszych, w domach żydowskich funkcjonowało nauczanie prywatne.

Inną, bardzo starą instytucją oświatową była katolicka szkoła ludowa w **Wierzenicy**. Pierwsza, pośrednia wzmianka znajduje się w sprawozdaniu kanonika Strzałkowskiego z 1628 r. wspominającego „domeczek rektora szkoły”. Kolejna wiadomość z 1820 r. dotyczy nauczyciela Tomasza Pędzińskiego (Pendzińskiego) zatrudnionego w Wierzenicy już od 1811 r.

Hr. Cieszkowski August wystawił w 1862 r. w Wierzenicy nowy budynek, który miał być siedzibą Wyższej Szkoły Rolniczej im. Haliny. Szkoła rolnicza powstała jednak w Żabikowie i wobec tego, nowy budynek hr. Cieszkowski przeznaczył na siedzibę probostwa oraz szkoły ludowej. Kuria biskupia w Poznaniu nie zgodziła się na ulokowanie probostwa w tym obiekcie, ponieważ znajdował się za daleko od kościoła. Ostatecznie, swoje miejsce znalazła tam tylko szkoła elementarna. Na początku XX wieku władza pruska zadecydowała o budowie nowej siedziby szkoły w Wierzenicy. Ulokowano ją w pobliżu kościoła, a służyła dzieciom aż do likwidacji placówki w 1975 r.⁴, potem stała się siedzibą probostwa parafii św. Mikołaja.

Uzarzewo było wsią również posiadającą katolicką szkołę ludową sięgającą XVII wieku. Zapis o szkole znajduje się w sprawozdaniu powizytacyjnym z 1638 r. sporządzonym na potrzeby kurii biskupiej w Poznaniu, które stwierdza, że we wsi jest szkoła utrzymywana przez plebana uzarzewskiego. Prawdopodobnie skromny budynek pełniący rolę szkoły znajdował się w pobliżu kościoła. Kolejne wzmianki zawarto także w sprawozdaniach powizytacyjnych z lat 1725 (w pierwszym stwierdzono, że szkoła nie funkcjonowała) i 1777.

Szkoła systematycznie działała na pewno przed 1849 r. bowiem wymienia się ją wśród szkół nadzorowanych przez swarzędzką filię Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Szkoła uzarzewska od 1975 r. była placówką filialną z klasami I-IV, podlegająca szkole podstawowej w Kobylnicy. Filie zlikwidowano w 1998 r.

Wierzönka posiadała ewangelicką szkołę elementarną wybudowaną w 1826 roku przy drodze z Wierzönki do Wierzenicy. Wobec szybko rosnącej liczby dzieci w obwodzie szkolnym, postawiono nowy budynek w 1905 r. poza wsią, który stanął w równej niemal odległości od Wierzönki, Milna i Karłowic. Dodać trzeba, że nie li-

Szkoła w Sarbinowie, budynek z 1910 r. Stan w 2020 r. (fot. Antoni Kobza)

Szkoła Podstawowa w Wierzönce – budynek z 1905 r. (fot. A.Kobza)

cząc szkoły w Swarzędzu wsi, budynek był bardzo obszerny i rozmiarami przewyższał inne szkoły. Znajdowały się w nim dwie klasy i dwa służbowe mieszkania dla nauczycieli. Obecnie, znacznie rozbudowany i unowocześniony w dalszym ciągu służy potrzebom oświaty.

Zalasewo początkowo – to jest w 1833 r. – było siedzibą szkolnego punktu gminnego, który prowadził dochodzący nauczyciel ze szkoły w Swarzędzu wsi.

Od 1837 r. punkt gminny przekształcono w ludową szkołę elementarną zatrudniającą stałego nauczyciela (Ignacy Hubert). W 1888 r. postawiono przy drodze prowadzącej do Swarzędza (obecnie ul. Kórnicka) nowy bu-

dynek szkolny. Po II wojnie światowej lekcje odbywały się w tym budynku szkolnym oraz w budynku będącym w przeszłości dworem.

Obok szkoły katolickiej, pruskie władze w 1907 r. utworzyły szkołę ewangelicką z siedzibą w budynku dawnego dworu właścicieli zalasewskiego folwarku. Szkoła dla dzieci niemieckich funkcjonowała do 1920 r. W związku z niewielką liczbą uczniów narodowości niemieckiej szkołę ewangelicką zlikwidowano, a dzieci dochodziły do szkoły ewangelickiej w Swarzędzu, a potem do klasy niemieckiej funkcjonującej przy Szkole Podstawowej nr 2 im. Królowej Jadwigi. Szkoła niemiecka w Zalasewie pojawiła się jeszcze na krótko w czasie II wojny światowej

⁴ W 1975 r. przeprowadzono w Polsce reformę oświaty polegającą m.in. na utworzeniu zbiorczych szkół gminnych i likwidacji małych szkół wiejskich.

w podworskim budynku i działała od 1939 do grudnia 1944 roku – czyli do ucieczki Niemców przed Armią Czerwoną.

W **Łowęcinie** podobnie jak w Zalesiewie, szkoła zaczęła funkcjonować w 1833 r. najpierw jako szkolny punkt, w wynajętej izbie jednego z gospodarskich domów. Mimo, iż zdecydowana większość dzieci miała pochodzenie polskie władza pruska zatrudniła nauczyciela narodowości niemieckiej i wyznania ewangelickiego. Dopiero w 1849 r. do pracy skierowano Polaka – Wiktora Dobkiewicza i szkoła stała się rzeczywiście placówką katolicką. Na początku XX wieku przy obecnej ul. Łowęcińskiej wybudowano nowy budynek szkolny z jedną klasą i mieszkaniem dla nauczyciela.

W budynku dawnego dworu, jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, zorganizowano szkołę ewangelicką dla dzieci z rodzin niemieckich. W 1933 r. szkołę zlikwidowano gdyż uczęszczało do niej zbyt mało dzieci. Czworo uczniów z Łowęcina podjęło naukę w Swarzędzu w klasie z językiem niemieckim w Szkole Podstawowej nr 2 im. Królowej Jadwigi.

Po II wojnie światowej szkołę katolicką przeniesiono do obszerniejszego budynku po dawnej szkole ewangelickiej, ale w starym budynku szkolnym znajdowała się jeszcze dodatkowa izba lekcyjna i mieszkanie dla nauczyciela.

W wyniku wspomnianej reformy oświaty w 1975 r. szkoła w Łowęcinie ulegała stopniowej likwidacji.

W **Sarbinowie** katolicka szkoła ludowa działała od ok. 1837 r. W 1910 roku przeniesiono ją do nowego budynku postawionego w miejscu starej szkoły. Placówka w Sarbinowie była stopniowo wygaszana, a ostatecznie zlikwidowano ją w 1924 roku ...

Placówki oświatowe, choć nieco młodsze działały jeszcze:

– w **Kobylnicy** – od 1896 r. do dzisiejszego dnia, ale już w nowym dużym budynku z lat 1962-1963, postawionego opodal starej szkoły;

– w **Paczkowie** – w latach 1902-1920 działała szkoła ewangelicka, a szkoła katolicka funkcjonuje od roku 1922 do dnia dzisiejszego, choć już w trzeciej lokalizacji i w trzecim z kolei obiekcie;

– w **Gruszczyńcu** – do 1907 r. funkcjonowała szkoła ewangelicka znajdująca się w bliżej nieokreślonym miejscu, po 1907 r. przeniesiono ją najpierw do nowego budynku przy ul. Mechowskiej, a potem do większego budynku dawnego dworu sołtysa dziedzicznego. Szkoła katolicka działała od 1921 do 1926 r. i od 1952 do 1975 roku, tym samym obiekcie.

* * *

Wykaz (fragmenty) mieszkańców ziemi swarzędzkiej (bez miasta Swarzędza), wymienionych w opracowaniach i źródłach z XIX wieku

Uwaga: Daty roczne w nawiasie kwadratowym umieszczone obok danej osoby, są datami publikacji źródeł lub opracowań zawierających nazwisko tej osoby. W przypadku niektórych osób przytoczone są opracowania wydane w XX wieku. Wykaz nie uwzględnia ksiąg prowadzonych przez biura parafialne oraz ksiąg urzędów stanu cywilnego.

19. Puszczykowo Zaborze (fragmenty)

...

C

- » Chróścicki Onufry, właściciel lub dzierżawca wsi w 1821 r. [1978],
Izabela, żona z d. Suchorzewska,
dzieci: Aniela, Nepomucena Emilia.

...

D...

- » Drozdowski (Drzozgowski) Wojciech, gospodarz zaciężny [1836];
- » Drzewiecki Jan, gospodarz zaciężny [1836],
Agnieszka, żona z d. Ratajczak,
Helena, córka.

...

O...

- » Ostaszewski Michał, gospodarz, zięć Drzewieckiego [1836];
- » Ozdowski Antoni, ekonom [1836].

20. Rabowice (fragmenty)

C

- » Czajka Jakub, chałupnik, zastępca ławnika [1892];...

D

- » Dehmel, gospodarz [1855, 1859].

E

- » Elwanger Fryderyk, gospodarz [1852, 1862],
Paulina, żona z d. Lischke. ...

...

P

- » Pfeifer August, młynarz [1860];
- » Pitt Michał, gospodarz [1840],
Anna Krystyna, żona z d. Jeske;
- » Pitt Wilhelmina [1851].

R

- » Ranszewski Antoni, gospodarz [1840],
Salomea, żona z d. Pokornowska;...

21. Sarbinowo (fragmenty)

...

P

- » Pilaski Karol August, gospodarz [1837, 1855];
- » Pilaski Krzysztof, właściciel folwarku od

1834 r. [1831, 1837];

- » Podgórski Dyonizy, dzierżawca folwarku [1814],
Salomea, żona z d. Rochembach, primo voto Brause Brudzewska, właścicielka wsi [1814].

...

S

- » Semmler Bogumił, chałupnik [1837, 1838];
- » Sroka Wawrzyn, sołtys [1823, 1832, 1855, 1988];
- » Szymański Józef, nauczyciel [1838, 1843, 1860, 1867, 1878, 1887];

...

W

- » Wdowiak Wawrzyn, gospodarz zaciężny, po reformie rolnej chałupnik [1823]; ...

22. Siekierki (fragmenty) ...

B

- » Bakalarczyk Wawrzyn, karczmarz [1829];
- » Baranowski Antoni, wyrobnik [1852];
- » Blachowski Walenty, gospodarz zaciężny, po ref. rolnej gospodarz [1827];
- » Błażejowski, nauczyciel od 1878 [1853-1902]; ...

C

- » Cholewa Andrzej, gospodarz zaciężny, po reformie rolnej gospodarz [1829]; ...

Ć

- » Ćwikliński Walenty, nauczyciel od 1871-1872 r. [1853-1902]...

...

J

- » Jagodziński Melchior [1901];
- » Jankiewicz, dzierżawca majątku [1822];
- » Jarmuszkiewicz Bartłomiej, gospodarz zaciężny, po ref. rolnej gospodarz [1829-1832];
- » Jarmuszkiewicz Wawrzyn, gospodarz zaciężny, po ref. rolnej gospodarz [1829];
- » Jasiak Franciszek, gospodarz zaciężny, po ref. rolnej gospodarz [1827];
- » Jasiak Marcin, gospodarz zaciężny, po ref. rolnej gospodarz [1827];
- » Jasiak Maryanna z d. Łopaszewska [1872];
- » Jasiak Wojciech, sołtys przed 1901 r. [1901];
- » Jaśkowiak, sołtys [1871].

...

Antoni Kobza

Sprostowanie

W artykule opublikowanym w PzR nr 9 (415) pt. „Broń spiskowców z 1846 r. w Jeziorze Swarzędzkim”, w ostatnim zdaniu podano błędną datę śmierci Ludwika Mierosławskiego. Data jego śmierci to 1878 rok, a nie 1874. Za pomyłkę przepraszam.

Antoni Kobza